

Skaudi netektis: mirė profesorius Bronius Vaškėlis

Rugsėjo 3 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose, Floridoje, mirė profesorius Bronius Vaškėlis (1922 11 14 - 2021 09 03) Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Garbės profesorius, buvęs universiteto Rektorius.

Didžioji Broniaus Vaškėlio aktyvaus akademinio gyvenimo dalis yra susijusi su darbu universitetuose: išeiviškuoju gyvenimo laikotarpiu - Šiaurės Amerikoje, o po Nepriklausomybės atkūrimo - Lietuvoje. Tam tikras paradoksas, tačiau ir laimingas sutapimas, kad išėjęs į pensiją Iliojaus universitete Čikagoje profesorius jau 1992 metais atvyko į Lietuvą, į ką tik atkurtą Vytauto Didžiojo universitetą, ir čia dirbo bei realizavo daugelį savo idėjų.

Bronius Vaškėlis gimė 1922 m. lapkričio 14 d. Puodžiuose, Užpalių valsčiuje, Utenos apskrityje. Mokėsi Užpaliuose, vėliau neakivaizdiniu būdu Kaune baigė progimnaziją. Svetur gyvendamas visada prisimindavo savo gimtinę: „Nepaisydamas, kur buvau ir ką veikia, vos prisiminęs ar išgirdęs Užpalių vardą, regėdavau savuosius Užpalius.“

1944 m. rudenį įstojo į Tėvynės apsaugos rinktinę, dalyvavo mūšyje su sovietų armija prie Sedos. Traukimasis iš Lietuvos su karių rinktine nebuvo labai paprastas, nuolatinė mirties grėsmė, pavojai, nežinia dėl ateities. Kelias iš Lietuvos buvo ilgas, su ta pačia kuopa traukėsi ir rašytojas Marius Katiliškis, kuris vėliau šias dramatiškas patirtis aprašė memuarinės prozos knygoje „Išėjusiems negrįžti“. Jos trumpai minimos ir Vaškėlio eseistiniuose atsiminimų fragmentuose. „Bėgu per tiltelį, per pievą. Bėgančiųjų virtinė nusitęsusi iki pačios lauko aukštumos. Zvimbia kulkos, sprogsa minos. Vieni krinta pašauti, kiti šaukiasi sužeisti.“

Pasitraukęs į Vokietiją, mokėsi Liubeko lietuvių gimnazijoje, ją 1947 m. baigė eksternu. Tais pačiais metais persikėlė gyventi į Kanadą. Toronto universitete studijavo slavistiką. Vėliau jau Jungtinėse Amerikos Valstijose Pensilvanijos universitete apgynė doktoratą, kuriame tyrinėjo Jurgio Baltrušaičio poetinę kūrybą. Nuo 1962 m. pradėjo dėstyti rusų kalbą, vėliau Lafajeto koledže (Lafayette College) Istone (Easton) dėstė rusų kalbą ir literatūrą, tapo šios mokyklos profesoriumi, ilgą laiką buvo Užsienio kalbų fakulteto dekanu. PLB Čikagoje Ilinojaus universitete įkūrus Lituanistikos katedrą, profesorius tapo pirmuoju šios katedros vedėju, juo buvo nuo 1984 iki 1992 metų. Prisimindamas Lituanistikos katedros, Lietuvių Fondo ir PLB bendradarbiavimą Vaškelis rašė: „Be Lietuvių fondo stipendijų vargu ar katedra būtų sulaukusi studijuojančiųjų. Ir šiandien malonu prisiminti, kaip jautriai PLB fondo pirmininkas V. Kamantas reaguodavo į katedros prašymus. Bakalauro programos formaliai nepriklausė katedrai, bet su dr. V. Kelertiene dirbome kaip viena darni komanda.“ Paskutiniaisiais profesoriaus vedėjavimo metais studijuoti į katedrą pradėjo važiuoti studentai ir stažuotojai iš Lietuvos, kuriems reikėjo parūpinti stipendijas, surasti būstą. Dar 1988 m. į katedrą atvyko studijuoti Artūras Tereškinas, Julius Keleras. Katedros vedėjui tekdavo rūpintis ir šiais reikalais. Galų gale tekdavo atremti ir skeptiškas išėivių nuomones: kodėl iš Lietuvos reikia vykti studijuoti lituanistikos į JAV. Jau vėliau profesorius prisiminė: „Liūdniausia tai, kad ekstremistiški bei absurdiški pareiškimai spaudoje ir susirinkimuose suklaidindavo ne vieną katedros rėmėją: „Katedroje nagrinėjamos okupuotoje Lietuvoje išleistos knygos“, „Vietoje katedros netrukus turėsime nihilizmo šventyklą“, „Grušo kiaulės Vaškeli katedroje.“ Tuo metu studentams ir doktorantams šios išvykos buvo itin svarbios, nes, tik atsivėrus geležinei uždangai, semestro ar ilgesnės studijos ar stažuotė reiškė galimybę klausyti mūsų išėivijos profesorių pakaitų, lankyti amerikiečių dėstytojų pakaitas, naudotis gausia mokslinė literatūra bibliotekose, pažinti pasaulį ir perimti gerąsias patirtis.

Baigęs savo kadenciją Čikagos Lituanistikos katedroje ir išėjęs į pensiją profesorius atvyko į atkurtąjį Vytauto Didžiojo universitetą. Jis buvo vienas iš Vytauto Didžiojo universiteto Atkuriamojo Senato narių. Sugrįžęs į Lietuvą profesorius aktyviai įsitraukė į universiteto veiklą, tapo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu, prorektoriumi. 1993 metais buvo išrinktas universiteto rektoriumi ir ėjo šias pareigas ėjo iki 1997 m. Būdamas rektoriumi Vaškelis įsteigė Teatrologijos katedrą, 1997-2003 m. buvo jos vedėju. 2000 m. VDU buvo įkurtas *prof. Broniaus Vaškeli literatūrinės komparatyvistikos centras*, kurio

veiklai plėtoti ir knygoms leisti profesorius rado lėšų ir šį centrą rėmė. Svarbiausia centro tyrimų kryptis – literatūrinė komparatyvistika, akcentuojant tarpdalykinį aspektą. Centras išleido keliolika mokslinių monografijų, straipsnių rinkinių. VDU bibliotekai profesorius padovanojo savo gausią biblioteką, o Lietuvos išėivijos institutui – archyvą, nuolat rūpinosi, kad biblioteką pasiektų Vakaruose leistos teatro bei literatūros teorijos knygos, šias knygas profesorius universiteto bibliotekai užsakydavo. Per darbo universitete metus profesorius išugdė visą būrį mokslininkų, teatrologų. Jis dėstė lietuvių literatūros ir teatro istorijos kursus VDU magistrantams ir doktorantams.

Vaškeliis savo vadovavimo universitetui metais ir vėliau palaikė itin glaudžius ryšius su išėivijos lietuviais, ieškojo mecenatų, telkė lėšas istorinių Katalikų teologijos fakulteto rūmų restauracijai, universiteto Svečių namų, naujų auditorijų įkūrimui. Tuo pačiu metu profesorius dėjo visas pastangas, kad į tuometinį Vytauto Didžiojo universitetą atvyktų kuo daugiau dėstytojų iš užsienio, kad atkurtasis VDU perimtų kuo daugiau vakarietišku patirčių. Siekė, kad „universitetas taptų kultūros, švietimo ir humanistinės veiklos centru Kaune“.

Drauge su žmona Stase profesorius buvo nuolatinis studentų rėmėjas. Universiteto gyvavimo pradžioje jie abu telkė lėšas studentų valgyklai, siekė, kad nepasiturintys studentai gautų nemokamą maitinimą, tokia valgykla gyvavo tol, kol jos reikėjo. Vėliau Vaškeliiai rūpinosi socialinėmis stipendijomis ir telkė joms lėšas. Nuo 1994 iki 2011 m. buvo išdalinta daugiau kaip 2000 tokių socialinių stipendijų. 2011 m. prof. B. Vaškeliis įsteigė vardinę stipendiją, kuri kas metai konkurso būdu yra skiriama trimis VDU studentams: dviem universiteto Teatrologijos katedros, vienam Lituanistikos katedros studentui ar doktorantui (nuo 2019 m. vienam Teatrologijos, 1 Lituanistikos, 1 Istorijos katedros studentui). Nors 2012 m. Bronius ir Stasė Vaškeliiai nebegyvena Lietuvoje, tačiau visiems, kurie tuo metu drauge dirbo ar studijavo universitete, šie žmonės paliko neišdildomą įspūdį. Nepaprastas kuklumas, mecenatystė, liberalumas yra šios poros ir šeimos skiriamieji bruožai.

Prof. B. Vaškeliio mokslinė veikla yra susijusi su lietuvių literatūros tyrimais bei lietuvių išėivijos teatro istorijos geneze. Lietuviškuose leidiniuose, leistuose išėivijoje („Metmenys“, „Akiračiai“, „Lituanus“), savo straipsnius B. Vaškeliis pradėjo skelbti dar 1958 m., pateikdamas juose literatūros ir teatro istorijos tyrimus, sovietinio laikotarpio lietuvių literatūros objektyvius vertinimus. B. Vaškeliio straipsniai apie tarpukario dramaturgiją, okupuotos Lietuvos literatūrą

neprarado aktualumo: jo taiklios išvalgos, meninės vertės kriterijų prioritetas postulavimas prieš vienadienį ideologizavimą atkuria lietuvių literatūros vertybių hierarchiją. Lietuvių literatūros ir teatro tendencijas ir vertinimus pristatančius straipsnius anglų kalba B. Vaškelis yra skelbęs ir akademinėje amerikiečių spaudoje, yra vienas iš knygų „Baltic Drama“ (1981) autorių. Išeivijoje buvo „Lietuvių enciklopedijos“ autorius ir bendradarbis, vienas iš kapitalinės knygos „Lietuvių egzodo literatūra. 1945–1990“ autorių.

Lietuvoje buvo išleistos trys B. Vaškeliui knygos, skirtos lietuvių literatūros ir teatro tyrimams. „Žvilgsnis iš atokiau. I“ (2004), „Žvilgsnis iš atokiau: lietuviškoji scena Jungtinėse Amerikos Valstijose. 1889–1990 II“ (2006), „Žvilgsnis iš atokiau. III“ (2012). Minėtose knygose ryškėja analitinis mokslininko požiūris į lietuvišką dramaturgiją ir literatūrą, kurtą Lietuvoje ir išeivijoje. Knygose pirmą kartą pateikiama lietuviškojo teatro išeivijoje genezė, pagrindiniai teatro egzilyje etapai, užpildomos lietuvių teatro istorijos spragos, pateikiama didžiųjų Lietuvos teatralų veiklos analizė ir jų portretai. Dabar sunku įsivaizduoti, kaip autoriui pavyko sutelkti tiek medžiagos ir atlikti šimtmečio lietuvių išeivijos teatro istorijos tyrimą, apimančią teatrinius sambūrius išeivijoje nuo 1889 metų, išryškinti svarbiausias šimto metų veiklos slinktis. Teko sudaryti visas tris profesoriaus Vaškeliui knygas, drauge su juo dirbti ir matyti ne tik didelį kruopštumą, atsakomybę, bet ir tai, kiek gali nuveikti vienas žmogus.

Savo straipsniuose apie lietuvių literatūrą B. Vaškelis išryškina vakarietišką objektyvų vertinimą, užpildo lietuvių literatūros istorijos spragas, pristatydamas svarbias lietuvių literatūros figūras bei asmenybes, pateikia struktūrinę, nuoseklią lietuvių literatūros kūrybinių analizę. B. Vaškeliui literatūros ir teatro istorijos darbais, studijomis remiasi Lietuvos teatro istorikai, literatūrologai.

Prof. B. Vaškeliui veikla buvo įvertinta Lietuvoje. Už nuopelnus Lietuvai jis buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu. 1998 m. VDU Senatas prof. B. Vaškeliui suteikė VDU garbės profesoriaus vardą. Už filantropinę veiklą Broniui ir Stasei Vaškeliams 2012 m. skirtas LR Seimo apdovanojimas – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medalis „Tarnaukime Lietuvai“. 2016 m. prof. Broniui Vaškeliui įteikta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos premija, kuri skiriama išeivijos mokslininkams. Profesorius buvo apdovanotas ir įvertintas už viso savo gyvenimo nuopelnus. Deja, atvykti į Lietuvą, į apdovanojimo iškilmes jau nebegalėjo, tačiau netrukus parašė laišką, kad premijos pinigus skiria Lituanistikos ir Teatrologijos katedrų studentų šalpos

fondui.

Ką liudija toks intensyvus žmogaus gyvenimo kelias? Pirmiausia tai, ką ir kiek gali nuveikti vienas žmogus, taip pat idealizmą, kurio šiuolaikiniame pasaulyje lieka vis mažiau, tikėjimą idėja ir galimybes daug nuveikti, sujungiant dvi lietuviško ir amerikietiško gyvenimo erdves, dvigubo prisirišimo jausmą. Dar 1995 m. viename iš interviu Bronius Vaškelis apie tai kalbėjo: „Tuo pačiu gyvenau ir tebegyvenu kažkokioje benamystės erdvėje: amerikiečiams esu europietis, o Lietuvoje – „amerikonas“.

Prof. dr. Dalia Kuiziniene

Šaltinis: www.vdu.lt